

SZÓRVÁNYNARRATÍVÁK

Bodó Barna

*„Az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő.
Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövő-
vényeket jóakarattal gyámolítsad és becsben tartsad,
hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem má-
sutt lakjanak.”*

István király intelmei

Érdemes volna – mélyebben – elgondolkozni azon, ahogyan a szórványról szakmai-tudományos körökben és igénnyel napjainkban beszélnek. Kik, megnyit és miként foglalkoznak a szórvánnyal, arra több példa idézhető, jelen tanácskozásunk egyike az idevágó szakmai összehajolásoknak.¹ Sokféleképpen elemezhető az a mód, ahogyan a társas tudás létrejön, s mivel a szórványlét iránti tudományos érdeklődés alakulása maga külön történet, érdemesnek tűnik a narratív pszichológia megközelítéseit alkalmazni.

Mindenekelőtt különbséget kívánok tenni szórvány narratívák és szórvány-narratívák között. Jelen esetben nem szórvány narratívákra gondolok, nem arra, hogy „lényegében minden emberi tudás a múlt tapasztalatainak ismeretében szerkesztett történeteken alapul” és „új élményeinket a régi történetek fényében értelmezzük”.² Ismeretes, hogy egyre többen – Bruner, Ricoeur, Flick – körkörös mimetikus folyamatként tételezik az élet, a konstrukció és az értelmezés kölcsönviszonyát. Bruner tételét – „A narratívum utánozza az életet, az élet utánozza a narratívumot”³ – kívánatos volna esetünkre vonatkoztatva külön elemezni. Miként utánozza az élet a narratívumot? A kérdés episztemológiai váltást sejtet. Igen sokan vallják, hogy a köznapi megértésben és kommunikációban a paradigmatis ellenében a narratív gondolkodás érvényesül. A megértés epizodikus, forgatókönyvszerűen szerveződik. Schank és Abelson szerint a történetek értelmezik a világot, és azt csakis úgy vagyunk képesek látni, ahogyan történeteink ezt megengedik.

Hogyan szerveződik a szórvány kutatásának folyamata, milyen igények és értékek játszanak közre a téma felé fordulásban, milyen intézményi keret áll rendelkezésre, fellelhető-e valamilyen megismerésen túli szempont a kérdéskör – a szakmai rendezvények lassan, de növekvő számából kikövetkeztethető – felértékelődésében? Hogy egyre több kutató és műhely vállalkozik a szórványok kialakulásának, asszimilációs-integrációs folyamatainak, nyelv- és nemzetváltási dinamikájának tudományos igényű vizsgálatára, nem – lehet – a véletlen műve. A szórvány kutatásának folyamata maga is narratíva. Egyike a

¹ A jelen szöveg *A Kárpát-medencei szórványkutatás diszciplináris háttere és aktuális irányai a 21. század első évtizedében* című, Budapesten, 2003. december 12-én, az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete által szervezett tanácskozáson elhangzott hozzászólás kibővített és szerkesztett változata.

² Schank–Abelson 1995. Idézi László 1999, 44.

³ Idézi László 1999, 44.

szórvánnyal való foglalkozás narratíváinak, amelyek nem egyének és csoportok eseményeket és folyamatokat értelmező gyakorlatáról, hanem társadalmi problémaérzékenységről, prioritásokról, intencionalitásról szólnak. Ha elfogadjuk a narratív tudásra jellemző, a naiv történetek mélyén fellelhető pszichológiai intencionalitás létét, annál inkább el kell fogadnunk az intencionalitást olyan társadalmi rendszereket és folyamatokat illetően, amelyek kialakulásában és működésében a társadalmi történetiség kondicionáló.

A témával foglalkozón – tapasztalatom szerint – gyakran hatalmasodik el a tehetetlenség érzése. Alighanem a szórványt tekinthetjük a társadalomtudományi kutatások állatorvosi lovának, amelyen minden (szakmai) kór ki- és bemutatható. Talán nem állok egyedül véleményemmel, miszerint a szórványról való szakmai igényű beszédnek nincsenek meg az általánosan elfogadott küszöbfeltételei. Példát követel állításom. Amennyiben a kisebbségsszociológia köz- és elismerten – mindenekelőtt – etnikumközi kapcsolatokkal, a többség-kisebbség közötti konfliktusok leírásával és értelmezésével, a gyűlöletbeszéddel, a jelenkori növekvő migráció okán jelentkező előítéletességgel, a regionális identitások felerősödésével kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik, illetve kiterjed a társadalmi válaszok jogi megformálására – kisebbségi jogok – is, a szórványlét kulcsszóként nem hív elő hasonlóan pontos tematikai palettát.

„Diaszpóra – széthullott kéve magjai a terméketlen földön, őszutón, a tél torkában, a betakarodás nagy műve után, a csírázás reménye nélkül. Nem is annyira a szétszóratottak csoportja, hanem inkább az életveszélyesen elszigetelődött maradék, [...] nem várva, de tudomásul véve a közelgő gyilkos telet.”⁴ Vetési László költőien megrázó szórványdefiníciója tudományos szempontból irreleváns. Meglehet: nem tudományos céllal fogalmazta meg. Vetési szórványt idéző képzetei: veszélyeztetettség, halmozottan hátrányos helyzet, a sajátos társadalmi tér beszűkülése, etnikai érték- és tartalomvesztés. További kérdések: hol és hányan vannak, hogyan élnek, milyen társadalmi, lélektani hatások alatt állnak? Végül: gondok sora, amelyek megoldását évtizedek óta mindegyre csak halogatták.⁵

A tudományban az intencionalitás első megnyilvánulása a témaválasztás. Hányan, milyen erővel, milyen keretben foglalkoznak egy témával – a tudományban jelentése van. Mélyebb tudománysszociológiai elemzések nélkül állítható: a tematikai orientáció önmagában mérce. Amennyiben szakmai meghatározottságú. Az idevágó kutatások egyik lehetséges kategorizációja: tényfeltáró kutatások, modellkísérletek, elméletalkotás. Mindenik fő szempontja a megismerés. Csakhogy a szórványról való szakmai(nak szánt) beszéd többnyire szociális-politikai kondicionáltságú. Sokan nem azért foglalkoznak

⁴ Vetési 2001, 7.

⁵ Az erdélyi szórványokról minden bizonnyal a legtöbbet tudó Vetési László – lévén lelkész, a közösség igaz szolgálója – érthető módon a szórvány gondozásának az imperatívuszát látja maga előtt, a szórványt őt elsődlegesen nem tudományos szempontból érdekli. A tettért/közösségért élő lelkész számára a megismerés a konzekvens cselekvést lehetővé tevő háttér. Ezt kialakította. Miért váránk el tőle többet annál, amennyit a vállalt társadalmi szerep egy lelkészre ró?

a szórvánnyal, mert tudományos érdeklődésük erre irányul, hanem mert nemzetstratégiai szempontok beemelték a politika előterébe, minek okán a téma művelője valamilyen támogatásra tarthat számot. Nem tagadom, az érdeklődés indoka lehet bizonyos nemzetföltés, személyes felelősségvállalás a nemzet sorsa iránt, ami önmagában érthető, de a tudomány szempontjából külön értelmezendő. Részleteiben kigondolt, tudományosan megalapozott, a potenciális szakmai műhelyekre kiterjesztett, összehangolt szórványkutatás nem létezik. Ami van: eseti érdeklődés, a témának jeles szószólói, és időnként jön egy politikai impulzus, amely ráirányítja bizonyos szakmai körök figyelmét a témára. Ez jóval több mindannál, ami korábban a témában történt, de a szórványjelenség méreteihez, illetve a nemzetfejlődést illetően várható következményekhez mérten édeskeves.

Ha minket, akiket a szórványkutatás szakmai-módszertani kérdései hoztak erre a tanácskozássra, arra kért volna a szervező, hogy mielőtt bármi is elhangzana, írjuk le a szórvány kutatásával kapcsolatos legfontosabb dilemmákat, azt hiszem, nagy eltéréseket mutató listák születtek volna. És ezt tartom paradoxálisnak: miközben a globalizáció, a migráció gyarapítja azon helyzetek és folyamatok számát, amelyek a szórványkutatás keretében és eszköztárával volnának vizsgálhatók, ezen kutatási terület a kisebbségkutatás peremvidéke marad, ahova kevesen és ritkán lépnek át.

SZÓRVÁNYTIPOLÓGIA

Vállalt feladatom Ilyés Zoltán szórványtipológiai és módszertani felvezető előadásának⁶ korreferátummal való kiegészítése. Mielőtt rátérnék a tipológiával és a módszertannal kapcsolatos mondandóm kifejtésére, az előadásra reflektálnék röviden. Ilyés Zoltán a magyar szórványok kialakulását, illetve a megnyilvánuló asszimilációs-integrációs folyamatokat alapul véve szempontokat kínál egy szórványtipológia kialakításához. Listáján 16 szempont szerepel, és többnyire ellentétpárok segítségével jeleníti meg az értelmezés keretét. Több esetben azonnal rábólintunk javaslataira: allochton–autochton, rurális–urbánus,⁷ sziget/diszperz helyzet–tömbhelyzet. A nyelvallapotot illetően szempontjai: nyelvmegtartás, többnyelvűség. Nem jelöl meg kettősséget, pedig megtehetné: többnyelvűség–egynyelvűség. Ebben az esetben a többnyelvűség a természetes állapot (az anyanyelv mellett szórványban ismerni kell a többségi nyelvet), az egynyelvűség azt jelenti, hogy a többségi nyelv kiszorítja a családi nyelv használatát. Regresszió esete áll fenn. Tovább lépve: a nemzeti identifikáció mellé a lokális identifikáció kínálkozik párnak. Szór-

⁶ Lásd kötetünk 64. oldalán.

⁷ A város mérete intézmények tekintetében meghatározó lehet: egy olyan nagyvárosban, amely regionális központként sajátos közintézmények (rádió, tévé, színház) helyszíne, létezhetnek olyan kisebbségi intézmények, amelyek a város régióközpont jellegéből fakadóan és kevésbé a helyi kisebbségi közösség igényei alapján jönnek létre. Példaként Temesvár említhető.

ványvidékek szavazási gyakorlata mutatja, hogy a kisebbségi közösség tagja sok esetben – például parlamenti választáskor – néha akkor is vállalja származását és ezzel kötődését a kisebbségi etnikumhoz, ha nyelvileg/kulturálisan már kilépett belőle. Egy korábbi kutatás során azt tapasztaltuk, hogy az ilyen, etnikailag diffúznak minősíthető esetekben értékelődik fel a lokalitáshoz, a szűkebb pátriához való kötődés.⁸ Az iskolázottság kérdése is hordoz dichotómiát: az anyanyelvű iskolázottság önmagában nem véd meg a nyelvváltástól, az etnikai beolvadástól. Viszont a folyamat nyilván más lefolyású. Beszélhetünk tehát anyanyelvű, illetve többségi nyelvű iskolázottságról. További kritérium lehet az iskolázottság foka. Az intézményi háttér helybeli megléte, illetve hiánya szintén ellentétpárt indukál, bár itt fokozatok vannak. Az egyházat illetően több fokozatról lehet szó: helyben templom és pap, templom és hetente beszolgáló pap, templom és alkalomszerűen beszolgáló pap, templom hiánya.

Az Ilyés-tipológiának vannak nem ellentéppárra épülő kritériumai, mint például gazdasági helyzet, társadalmi rétegzettség, kisebbségjogi háttér – a legfontosabbakat említve. A helyi kisebbségi gazdasági elit megléte többféleképpen befolyásolhatja a nyelvváltást: a szimbolikus mezőben a közösségi önbecsülést, a társadalmi presztízst illetően lehet pozitív tényező, a napi relációk szintjén pedig támogatási forrás. Más dimenziót keresve: nagy gazdasági nehézségek idején könnyebben „elengedi” magát az emberfia, a „sajátosság méltósága”⁹ nehezebben érvényesül. A kisebbségjogi háttért illetően nehéz regionális vagy más jellegű lépcsőzetességet felállítani, bár ismeretes, hogy egyazon keret egyet jelent az egyik, mást a másik közösségre nézve.

Hagyományokkal rendelkező és „hagyománytalan” szórványok mellett jogosan említi Ilyés Zoltán a hagyománykonstruáló szórványt. Erre példaként Temes megye magyarsága említhető, ahol mintegy öt éve olyan néptáncmozgalom indult be, amely a korábban nem létező „saját táncrendet”, a vállalható és széles körben pártolt tradíciót hozta meg az ittenieknek. Mennyiben tartós ez a hagyományteremtés – a jövő zenéje. A lényeg, az itteni magyarság olyan terület népi örökségéhez nyúlt vissza, ahonnan ide a 19. század második felében jelentős magyar betelepülő csoportok érkeztek, így ez a szellemi örökség bátran vállalható.

Az eddigiek során érvekkel és példákkal az Ilyés Zoltán-féle tipológia mellett szálltam síkra. Mégis: bár az egyes szempontokat sorra elfogadom – az egészzel bajom van. Ilyen sok – 15 feletti – szempontot valamilyen módon strukturálni kell, ki kell jelölni kapcsolódásokat, alá- és fölérendelődéseket. Főleg, mert a kritériumok jellege különböző. Van olyan szempont, amely környezeti adottságot jelöl: urbánus-rurális, intézményi háttér, szigethelyzet.¹⁰ Van olyan, amely a szórvány lényegi jellemzőire utal: forráshiány (gazdasági

⁸ A kutatás leírását és eredményeit lásd Bodó 1998.

⁹ Sütő András kifejezése a diktatúra körülményei között született.

¹⁰ Vannak települések, amelyek mindenikében külön-külön kisebbségi szórványról lehet beszélni, de a települési szomszédság/közelség ad némi esélyt például az anyanyelvű oktatásban. A szórvány lehet sziget, amikor a közösségi intézményépítés terén kiaknázható távolságban nincs más szórvány.

elit hiánya), iskolázottság, társadalmi rétegzettség. És van olyan, amely a szórványra ható politikai környezetre utal: kisebbségjogi háttér, kisebbségpolitikai intézményrendszer. A politikai viszonyulás nem mindig közvetett, intézmények és jogrend általi, létezik egy közvetlen változat, amikor a politika erőszakkal avatkozik be demográfiai folyamatokba, amikor ilyen vagy olyan szándék szerint a helyi közösségre más etnikai elemeket – rendszerint többségi csoportokat – telepít rá. E három szint világosan elkülönül, hatásuk eltérő a szórványok dinamikájában. Ilyés Zoltán kategórialistájának hosszúsága önmagában figyelmeztető.

Itt kívánok utalni a 2001 őszén a kárpátaljai Nagydobronyban megtartott szórványkonferenciára, ahol Bárdi Nándor a szórványfogalom meghatározására-leírására 6 szempontot fogalmazott meg.¹¹ Ezek – tárgykör, eredet, elhelyezkedés, méret, intézményesültség, a hangsúlyos problémák – külső jegyek alapján jelölik ki a szórvány értelmezési kereteit.¹² Bárdinál megfigyelhető bizonyos strukturálási szándék, de a hangsúlyos problémák felvétele a sorba szétfeszíti a definíciós keretet.

Mindkét esetben leíró jellegű meghatározási kísérletről van szó, amikor a – különben értékes – kazuisztikaelemzés révén kívánunk közelebb kerülni a témához, megragadni a lényegét. Érdekes, hogy Ilyés Zoltán is szükségesnek tartja, hogy külön foglalkozzon a vizsgálandó főbb jelenségmezőkkel – Bárdinál: hangsúlyos problémák –, és 8 tételes listáján csupa fontos kérdés szerepel. Ezek között van közvetlenül kutatható kérdés/élethelyzet (etnikus szimbólumok és interaktív megjelenítésük, ünnepek, endo- és exogámia), illetve vannak olyan képletek és folyamatok (többszörös kötődések, szórványnarratívák, asszimiláció/disszimiláció), amelyek vizsgálata komplex, szociológiai, szociálpszichológiai, szociolingvisztikai, kommunikációelméleti, antropológiai kutatási módszerek egymást kiegészítő párhuzamos alkalmazását feltételezi.

Következzék egy kis összegzés. Mivel ebben a körben a szórványkutatás, vagyis a területet illetően nem a kommunikáció, hanem a tudományos megértés kérdései foglalkoztatnak, használhatjuk a Kuhn-féle terminológiát. Következtetésünk nem lehet más: a szórvány kutatása preparadigmatikus állapotban van, még nem sikerült megalkotni azt a fogalmi keretet, azokat az ontológiai és heurisztikus modelleket, szimbolikus általánosítást, azt a paradigmát, amely a kérdéskörre vonatkozó kutatások rendszerbe foglalását tenné lehetővé.

¹¹ A szakmailag értékes, a helyszíni tapasztalatok okán élményt nyújtó nagydobronyi konferencia anyagának a megjelentetése várat magára.

¹² Tárgykör szerint beszél Bárdi Nándor egyházi-felekezeti, illetve nemzeti-etnikai szórványról. Az egyházi-felekezeti szórványokat tekintve fontos tényező, hogy mekkora – a tér-időkontinuum bizonyos pontján – az egyház társadalmi szerepe. Romániában a rendszerváltó folyamatban az egyház szerepe növekedik, ami fontos lehet a szórványosodás folyamatának a fékezése szempontjából, viszont bizonyos szórványok esetében már a református egyház képviselői (lelkészei) is elfogadják azt, hogy a többségi nyelven hirdessék az ígét, ha anyanyelvben meggyengült a helyi közösség. Ennek jegyében lesz a gyerekekkel való foglalkozások nyelve a román. A jelenség a rómaikatolikus egyház esetében korábbról közismert.

SZÓRVÁNY – SZÓRVÁNYOSODÁS

A már említett nagydobronyi konferenciára készített előadásomban célul tűztem ki azt is, hogy érzékeltessem, miért fontos külön-külön beszélni szórványról és szórványosodásról.¹³ Mivel még nem alakult ki a szórványról való gondolkodás szakmai körökben elfogadott fogalmi kerete, gyakran szinte önkéntelenül csúszik egybe az állapotról, illetve a folyamatról való diskurzus.

A szórvány és a szórványosodás asszimilációra hajlamosító közeg, illetve folyamat, nevezzük a végeredményt nyelv váltásnak, kultúraelhagyásnak vagy akár etnikai adaptációnak. A szórványlét – Ilyés Zoltán szerint – az etnikai térszerkezet okán az egyén számára olyan társadalmi együttlétet, társadalmi kapcsolatokat tesz lehetővé, amikor társas lény mivoltának a megélése nem teljes körű, mert a más kultúrájú többségi közegben megszűnik az övéi közötti jelenlét otthonossága, magától értetődő mivolta.¹⁴ Ebből a helyzetből jelenthet kitörést a beszorítottságot nehezen feldolgozók, illetve nem vállalók számára a nyelv váltás.

Ha természeti adottságok és a történelem kegyessége úgy alakította a helyzetet, hogy a nyelvi/kulturális és politikai határok egybeesnek, nem jöhetnek létre szórványok. Amíg a nyelvhatárok nem esnek egybe az országhatárokkal, szórványok létezni fognak. Talán nem szükséges konkrét példák felemlítése azt illusztrálandó, hogy a történelem menetének a visszafordíthatatlanságát miként készítették elő igen sok helyen kényszerű betelepítésekkel, kitelepítésekkel, lakosságcserével, kivándoroltatással. A szórványosítás erőszakot feltételező politikai gyakorlatára békés körülmények között ritkán találni példát, de ennek emléke, egy korábbi politikai viszonyulás tapasztalata hat akár több generáción át is. És Kelet-Közép-Európában az erőszakos beavatkozás szinte minden említett válfajára találni országoként némileg egyénített példát.

A szórványosodás folyamata okán az egyén hajlamos arra, hogy ne magát a helyzetet, a létező kapcsolati hálót, az adott értékező lehetőségeket és viszonyrendszert tekintse meghatározónak, hanem a folyamat alapján kirajzolódó jövőképet építse be értékítéleteibe, önértékelésébe. A szórványosodás tölti fel közvetlen politikai tartalommal a helyzetet, az egyén erre reagál: nem a helyzethez viszonyul, hanem eseményekkel sodródik. Ekként életvezetését nem egyedül valamilyen állapot, hanem a domináns napi folyamatok mellett korábbi folyamatok élménye/tapasztalata befolyásolja, illetve határozza meg.

Ha szórvány helyett szórványosodásról szólnunk – egyszerűsödik a kép. A folyamat domináns jellemzője az asszimiláció. A szórványosodás bizonyos hajlamosító körülmények, az identitásváltást előkészítő demográfiai, gazdasági, politikai, lélektani tényezők által kiváltott-kondicionált asszimiláció. A szórvány pedig az – ideiglenes – eredmény. A szórványosodás sajátos feltételek közötti asszimiláció, miközben egyértelmű, hogy az asszimiláció nem kizárólagosan a szórványra jellemző.

¹³ Lásd ennek részben átdolgozott változatát Bodó 2003a.

¹⁴ Bővebben lásd Ilyés 2000.

Ne örüljünk idő előtt, nincs mindenre válasz. „Úgy tűnik, hogy a szociokulturális változások megnevezésére szolgáló, nyelvünkben rendelkezésre álló, egyik leginkább komplex fogalom az asszimiláció. A kifejezés jelentésrétegei át-meg átszövik a társadalmi lét etnikai, nyelvi, vallási, kulturális sajátosságainak, egyéni és csoportos, identikus, mentális és intencionális változásainak egyidejű (koegzisztens) és egymást átható (korrelatív) viszonyrendszerét. Amennyiben sikerülne megértenünk a kategória különböző aspektusaiban rejlő interpretációs lehetőségek természetét, alkalmazásuk feltételeit, úgy a társadalomtudományi gyakorlat számára funkcionálisan hatékony műveleti fogalmat nyerhetünk.” Biczó Gábor szerint – akitől az idézet való¹⁵ – az asszimiláció fogalma bizonyos rehabilitációra is szorul. Fenomenológiai értelemben minden asszimilációs folyamat az asszimilációs helyzetbe beleágyazott változás. Ha az asszimilációt a szociokulturális életvilág állapotaiban bekövetkező változásoként fogjuk fel, az asszimilációnak kitett egyének, társadalmi csoportok, rétegek státusa, valamint általános karaktere a hasonulás, a hasonlóvá válás elve alapján változik meg – állítja Biczó. A szórványosodás, a folyamat előtérbe helyezése vezetett el az asszimilációhoz, és íme, visszakerül az ablakon, amit kitettünk az ajtón. Valamit mégis nyertünk: prioritást. Mi az elsődleges, honnan indítsunk.

A fogalomhasználat terén is felmerülnek tisztázandó kérdések. Hadd utaljak röviden az asszimiláció Milton Gordon-féle elméletére, aki szerint az asszimilációnak hét fokozata van.¹⁶ Az elsőt *kulturális asszimilációnak* vagy *akkulturációnak* nevezi, amikor a kisebbség elsajátítja a többség nyelvét, megtanulja kultúráját, magatartási szabályait. A folyamat második fokozatát Gordon *strukturális asszimilációnak* nevezi, amikor végbemegy a teljes asszimiláció. Ez azt jelenti, hogy a többség és kisebbség tagjai között rendszeressé válnak az interakciók az adott társadalom intézményein, civil társadalmi hálózatain belül, az elsődleges csoportok szintjén. Ez elvezet az *identifikációs asszimilációhoz*, ami az ugyanazon néphez tartozás érzését és vállalását jelenti. Ezután megszűnik a *diszkrimináció*, eltűnnek az *előítéletek*, és az asszimiláció utolsó fázisaként véglegesen megszűnik minden *értékkonfliktus és hatalmi konfliktus* az egykori többség és kisebbség között. Ezt az elméletet viszi tovább Yinger, amikor beépíti a disszimiláció fogalmát, ami a csoporton belüli különbségek fennmaradását és megerősödését fejezi ki.¹⁷

Gordon fogalomhasználatában a strukturális jelző asszimilációs fokozatot jelöl. Javaslom egy másik értelmezést, éspedig az alábbiak szerint.¹⁸

Kisebbségi közösség esetében a helyi társadalom és ekként a vidékiség jelleget is meghatározza a kisebbségi mi-tudatának sajátos strukturáló hatása. A kisebbségi csoportidentitás által kialakított elkötelezettségek szerint a társadalom oszloposodik. Szakmai vagy bármilyen más identitást a helyzetből fakadóan felülír az etnikai. Az ekként strukturálódó társadalmak esetében kialakuló

¹⁵ Biczó 2004. 8.

¹⁶ Gordon 1964.

¹⁷ Yinger 1994.

¹⁸ Eredeti kifejtését lásd Bodó 2003b, 163–194.

szervezetláncolatok megakadályozzák az információ és a kommunikáció áthatolását a törésvonalak határain.¹⁹ Ahol helyileg a kisebbség demográfiaiilag nem meghatározó, csak töredéke a többségnek, a szigorú etnikai keretek közötti szakmai kapcsolatok veszélyeztethetik a teljesítményt, az egyén rácsatlakozik a többségi kommunikációs rendszerekre. A kis létszámú helyi kisebbségben az a vélekedés alakul ki, hogy számára a többségi információs és kommunikációs rendszer nyújt többet. Erre van igazán szüksége. Az anyanyelvű média, mivel anyagi, területi okokból nem lehet annyira átfogó, mint a többségi, leszálló ágba kerül.

A személyi kapcsolatok, a különböző kisebbségi elitiek közötti kommunikációt is befolyásolja, mi több, beállítja a teljesítményszemlélet: milyen élet- és karrieresélyeket nyújt(hat) egy ilyen kapcsolat.²⁰ Asszimilációs nyomás ez, bár nem politikai, hanem strukturális. Ugyanis ha és ahol a közösség nem igényli a saját kommunikációs rendszert, illetve nem építi a saját kommunikációs hálózatot, akkor és ott a kisebbségi identitás sérül.²¹

Az ekként értelmezett strukturális asszimilációs nyomás a szórványhelyzet egyik lényegi eleme. Ehhez járul hozzá – ezt erősíti vagy gyengíti – a többségi kisebbségdiskurzus, amelyet a szórványt tekintve szórványdiskurzusnak is nevezhetünk. Ha Temes(vár) példáját vesszük alapul, akkor itt *megengedő diskurzusról* szólhatunk, ugyanis a többség tudomásul veszi a kisebbségi létét – és ennyi. Úgy tekinti, mint habot a tortán: díszítőelem, amely a lényegen nem változtat. A kisebbség válasza erre a *jólneveltség diskurzusa*: elfogadja a helyzetet, beletörődik másodrendűségébe, s tán még örül is, hogy nem bántják, nem fenyegetik kisebbségi mivoltában – mert erre is van példa. És ezzel a kör bezárul.

Ez a helyzet szinte kondicionálja a különböző kisebbségek közötti távolságtartást. Bár Temesben minden kisebbség szórványként határozható meg, nincs közöttük igazi kommunikáció, az együttműködés szimbolikusan is alig mondható. A sok kis etnikai közösség nem erősíti, szinte gyengíti egymás esélyeit: a többséggel kialakított kapcsolatok erőssége rangsorolja ezeket, aminek a közszférában mindig vannak kimutatható hatásai. Lám, milyen széles körben hat az a bizonyos strukturális nyomás.

Végezetül, a felkérés szerint módszertani ajánlásokat is várnak az előadótól a szórványközösségek interdiszciplináris kutatását illetően. Ami azt jelentené, hogy nem csupán meghallgatjuk egymás véleményét, odafigyelünk érvekre és értelmezésekre, hanem magunk mögött tudjuk az értékelés feladatát. Miként sok más felszólalóé, az én megjegyzéseim, észrevételeim is reflexiók. Szeretném remélni, hogy egy valamikori egész részévé tehetők. Egyelőre annyira biztos, jó volt együttgondolkozni.

¹⁹ Lipset–Rokkan 1967.

²⁰ Szórványban a kisebbségi – politikai, gazdasági, kulturális – elitiek közötti kapcsolat féloldalas, illetve nem teljes körű. A gazdasági elit többségi kapcsolatokat preferál. Mivel a kisebbségi politikai elit döntést befolyásoló potenciálja korlátozott, ekként a gazdasági elit kapcsolatait elsősorban a többségi politikai elitnek megfelelően építi. Lásd Bodó 2002.

²¹ Albert–Bodó–Papp 1997.

Irodalom

- Albert Ferenc – Bodó Barna – Papp Z. Attila 1997. *Peremlét és megmaradás*. Temesvár, Szórvány Füzetek.
- Biczó Gábor 2004. Az asszimiláció fogalmának fenomenológiai elemzése. In uő: *Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont, 4–22.
- Bodó Barna (ed.) 1998. *Local Identity and Regionalism*. Timișoara, Diaspora.
- Bodó Barna (szerk.) 2002. *Szereppróba. Elitek, szerepek, peremlét*. Temesvár, Diaszpóra Könyvek.
- Bodó Barna 2003a. Identitás és szórványdiskurzus. *Kisebbségkutatás*, 2, 384–397.
- Bodó Barna 2003b. *Talpalatnyi régióink*. Kolozsvár, Ariadné Könyvek.
- Bodó Barna (ed.) 1998. *Local Identity and Regionalism*. Timișoara, Diaspora.
- Gordon, Milton M. 1964. *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origin*. New York, Oxford University Press.
- Ilyés Zoltán 2000. A specializált háziipari tevékenység és a vallás szerepe egy allochton szórványközösség fennmaradásában. *Erdélyi Múzeum*, 3–4, 128–138.
- László János 1994. *Társas tudás, elbeszélés, identitás*. Budapest, Scientia Humana – Kairosz.
- Lipset, Seymour M. – Rokkan, Stein 1967. Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: an Introduction. In Lipset–Rokkan (eds.): *Party Systems and Voter Alignments cross-national perspectives*. New York, Free Press, 1–64.
- Schank, Roger C. – Abelson, Robert P. 1995. Knowledge and Memory: The Real Story. In Weyr, R. S. Jr. (ed.): *Knowledge and Memory: The Real Story*. Hillsdale, Erlbaum, 1–85.
- Yinger, John 1994. *Ethnicity: Source of Strength? Source of conflict*. New York, Albany State University Press.
- Vetési László 2001. *Juhaimnak maradéka*. Kolozsvár, Ariadné Könyvek.